

Sociale veiligheid in bewegingsonderwijs

In 2015 is er in het LO Magazine een topic geweest over de 'Sociaal emotionele ontwikkeling'. In dat topic is er een artikel verschenen van Marleen Kamminga waarin ze beschrijft dat ons vak kan bijdragen aan een veilige sfeer in de klas. Op dit moment is dit een actueel onderwerp. Er is veel aan de hand in de wereld om ons heen. Er is een dreigende oorlogssituatie, een klimaatcrisis, we komen net uit een coronapandemie, er is veel prestatiedruk op leerlingen en ze volgen elkaar via social media. Ook ouders worden meegenomen in deze permanente controle. Docenten merken dit aan leerlingen. Ze zitten anders in de klas dan een aantal jaar geleden. De KVLO podcast met Hans Koppies en Jennifer Nuij gaat hierover. Welke signalen vang jij op in jouw lesgeefpraktijk en hoe ga je daarmee om? In dit artikel aandacht voor dit onderwerp. | Maarten Massink

Groeperen

Groepjes maken in de LO-les. Een steeds terugkerend fenomeen. "Jongens en meisjes jullie mogen zelf tweetallen maken". Veel leerlingen (de meesten?) vinden het heel fijn om met vriendje of vriendinnetje samen te werken. Ze zoeken elkaar meteen op. Maar een deel wordt daardoor meteen buitengesloten want deze leerlingen worden niet meteen gekozen. De docent geeft aan wie dan met wie kan werken. Sommigen vinden het niet zo'n probleem als ze met iemand anders moeten samenwerken die niet hun eerste keus zou zijn. Maar er is ook een deel dat niet wil samenwerken met één van de leerlingen die overblijven. Dit kan zijn om verschillende redenen. Ze hebben net ruzie gehad, of ze mogen elkaar niet, of ze hebben elkaar nooit gemogen, of die leerling is niet goed genoeg of juist veel te goed. Kortom een eenvoudige opdracht als; "maak even tweetallen" kan meteen voor veel onrust zorgen. Zodanig zelfs dat leerlingen of groepjes leerlingen blokkeren en niet meer willen meedoen met de les/opdracht. Hier speelt het gevoel van sociale veiligheid een belangrijke rol.

Informatie

Deze opdracht geeft veel informatie over de klas en hoe leerlingen met elkaar omgaan en welke groepsnormen er heersen. Het zegt iets over de sociale veiligheid. Daar moet de docent met de klas aan werken. Het ideaal van de docent is dat leerlingen probleemloos groepjes van de gewenste grootte maken. Nog mooier dat ze uit zichzelf ook rouleren en iemand anders kiezen dan hun vriendje of vriendinnetje.

Dit om iedereen te leren kennen. Dit zal de docent waarschijnlijk ook als motivatie opgeven naar leerlingen met het verzoek (de opdracht) om eens een ander uit te nodigen, zodat je iemand anders een beetje leert kennen met sport en bewegen. Er zijn klassen/groepen waar dit lukt en de sociale veiligheid op orde is. Leerlingen vertrouwen elkaar en zijn nieuwsgierig naar elkaar. Ze stellen zich open voor de ander.

'Even' tweetallen maken

Met plezier kunnen meedoen voor alle leerlingen is belangrijker

Ideale situatie

Deze ideale situatie doet zich meestal niet meteen voor maar is iets om na te streven. Waarom? Omdat het een sfeer van veiligheid en vertrouwen geeft waar alle leerlingen plezier kunnen hebben en willen leren. Een situatie waar de docent met de klas naar toe wil werken. Het is een groeiprocess. Soms moet dat van ver komen en is er sprake van onveiligheid. In het ergste geval zelfs met fysieke (be-) dreiging. Ten tijde van spanning in de klas, op school, thuis, in de samenleving zijn er meer aanleidingen voor verstoringen (disregulatie, zie artikel Jennifer Nuij in dit LO magazine) in de les. Docenten geven aan in een enquête dat ze meer spanning voelen bij leerlingen en lesmomenten na de coronapandemie. Het groeperen van leerlingen levert soms grote problemen op.

Oplossingen

Voor het scheppen van sociale veiligheid is er niet een standaardmethode of oplossing aan te geven. Er zijn wel voorbeelden van suggesties die kunnen helpen met het probleem handen en voeten te geven.

In het artikel van Marleen Kamminga (zie inleiding) wordt Ivo Dokman aangehaald die wijst op het belang van goed observeren, groepsnormen registreren en groepsprocessen begeleiden. Welke leerlingen hebben de meeste invloed op de groep en zijn de normdragers. Hiervoor is speciale scholing ontwikkeld; 'Ik in de Wij', er is veel belangstelling voor.

In hetzelfde artikel geeft Wim van Gelder de tip leerlingen in niveau-groepen te laten werken, zodat leerlingen makkelijker leren omgaan met de motorische verschillen omdat

deze geringer zijn. Verder pleit hij voor het neerzetten van veel situaties waar leerlingen vrij kunnen oefenen waardoor geen wachtrijen ontstaan en leerlingen minder van elkaar of het groepje afhankelijk zijn.

Je kunt als docent het groeperen ook zelf in de hand houden. Je maakt de groepjes zelf. Dit is voor de leerlingen met sterke voorkeuren minder leuk. Maar het is voor de leerlingen die anders meestal overblijven als leerlingen zelf mogen kiezen, een verademing. Je krijgt als leerling misschien niet de groepsgenoten van je keuze, maar je wordt in ieder geval niet geconfronteerd met de 'populariteit ranking' die anders wordt gehanteerd. De docent is dan verantwoordelijk voor de indeling. Dit kan de docent doen door af te nummeren. Let op de leerlingen die gaan 'verzitten' of plaatsen wisselen om toch met hun vriendje of vriendinnetje te kunnen samenwerken. Of de docent maakt gerichte combinaties van leerlingen waarvan hij of zij denkt dat die elkaar goed aanvullen om enkele redenen en van/met elkaar kunnen leren.

Waarom

Hier zullen de leerlingen de waarom-vraag stellen. "Waarom maakt u de groepen meester? Waarom mogen we zelf geen groepen maken?" Het is goed daar aandacht aan te besteden en een toelichting op te geven. Dit is soms moeilijk bespreekbaar met de klas. Leerlingen die als laatste overblijven vinden dit niet leuk, maar zullen dit niet gauw uitspreken. Zij worden dan namelijk gezien als het probleem waarom anderen niet mogen samenwerken met het vriendje/vriendinnetje naar hun keuze. Je hebt kans dat ze zeggen dat

ze het niet erg vinden. Ze willen liever het hele gesprek hierover mijden. Maar vaak vinden ze het wel heel erg. Veel leerlingen zeggen pas achteraf (zelfs pas als ze van school zijn) hoe erg ze die momenten hebben gevonden in de les LO. Veel LO-docenten zijn minder gevoelig voor dit probleem, omdat zij zelf in hun schooltijd waarschijnlijk bovengemiddeld goed waren in gym en minder last hadden van een negatieve 'ranking'. Steef Kraan (2018) schreef hierover een interessant artikel 'Kiezen of delen?' over het kiezen van partijen in de les LO.

Hoewel soms moeilijk bespreekbaar is het toch belangrijk hier wel met de klas over te spreken en als docent (autoriteit) namens die leerlingen te spreken die meestal overblijven. Maar ook om de meest wenselijke (ideale) situatie te schetsen waar iedereen oog heeft voor de ander en iedereen ertoe doet, zodat leerlingen dit zien als een groeiprocess. In dit gesprek kun je begrip tonen voor de wens van sommige leerlingen, maar aangeven dat je het met plezier meedoen van alle leerlingen belangrijker vindt. Het leren samenwerken/spelen met oog voor de verschillen is belangrijk. De kampioen is degene die met iedereen goed kan samenwerken/spelen. Dit wordt onderstreept als je leerlingen regelmatig laat wisselen met bepaalde activiteiten die zich daarvoor lenen (overgooien, volleybal, badmintonnen, tafeltennis...). Andere activiteiten doe je gedurende langere periode met een vast groepje dat wisselt in de volgende periode (spelgroepje voetbal, oefengroepje dans ontwerpen...).

Zichtbaarheid

Er zijn vier groepjes aan het werk. Eén groepje speelt een tikspel, een groepje speelt voetbal 3 tegen 3, een groepje speelt badminton (sparren) op drie kleine veldjes 1 tegen 1, en een groepje van zes leerlingen oefent de hurkwendsprong met minitramp over kastbreedte. Bij het hurkwendsprong-groepje gaat een leerling aan de kant staan. De docent laat

hem even gaan. Maar na een tijdje gaat hij naar hem toe en vraagt waarom hij niet meedoet. “Geen zin”, antwoordt hij. “Vind je het moeilijk?”, vraagt de docent. “Nee ik kan het wel”. “Wil je het mij laten zien?” Aarzelend neemt de leerling een klein aanloopje en landt met zijn handen en knieën op de kast, draait door en landt met zijn voeten op de landingsmat. “Prima, heel goed, ik zie je dat je het kan. Nu proberen met je voeten over de kast zonder met handen en knieën op de kast te landen”. De docent begint daarna een gesprekje met de leerling waarom de leerling niet meedoet. De leerling geeft aan dat hij het niet leuk vindt dat hij nog niet meteen over de kast springt. Iedereen kan dat zien.

Hoewel het arrangement zo gekozen is dat iedereen kan meedoen en er in kleine groepjes wordt gewerkt is de (sociale) veiligheid in de groep niet zodanig dat deze leerling zijn beweegniveau wil tonen. Hij heeft moeite met de ‘gevoelde zichtbaarheid’ van zijn prestatie. In deze groep voelt hij zich niet sociaal veilig genoeg om zijn prestatie te tonen.

Continuïteit en vertrouwen

Dat hoeft niet alleen te gelden voor de leerling die moeite heeft met de bewegingsopdracht. Soms gebeurt het dat een leerling met een hoge vaardigheid gevraagd wordt dit te laten zien aan de groep/klas. Hij geeft dat aan dat niet te willen. Ook hier speelt de zichtbaarheid een negatieve rol. Leerlingen willen soms niet met hun groepje een demonstratie geven van het dansje waar ze een paar lessen aan geoefend hebben.

Aandacht voor elkaar

Als je dit ziet als docent dan is er werk aan de winkel. Dit belemmert het leren. Leerlingen kunnen beter leren bewegen te verbeteren als ze samen het bewegen kunnen regelen. De sociale veiligheid is daarbij voorwaarde en dient ontwikkeld

te worden als deze onvoldoende aanwezig is. Dit is een geleidelijk proces waarbij continuïteit helpt. Bijvoorbeeld wanneer de klas een langere periode dezelfde docent heeft en dezelfde samenstelling. Dat kan helpen bij vertrouwen krijgen. De docent kan dan hier met de klas aan werken door goed te observeren en indien nodig regelmatig te bespreken en gepaste maatregelen te nemen.

Omggaan met verlies

Voor de gymles op het veld spelen leerlingen een spel met een groepje. Als er een verliezer uit

Sociale veiligheid is een dynamisch groeiproces

Schoolcultuur botst soms met de straatcultuur

komt na het spel moet deze op de doellijn gaan staan, voorover gebukt. Een speler mag vanaf de penaltystip proberen de bal op zijn achterwerk te schieten. De docent ziet het en loopt naar de groep toe. "Waarom spelen jullie dit?" "Dat is leuk meester. Het heet ezelen". De verliezer krijgt een straf die vooraf is afgesproken.

Omgaan met verlies. Voor veel leerlingen is bij (bal)spelletjes het winnen heel belangrijk. Het is afhankelijk van de buurt waar leerlingen opgroeien hoe ze met winnen en verliezen omgaan. Dit nemen ze mee in school. In sommige buurten is 'ezelen' populair. Hierbij doen de spelers allerlei spelletjes en oefeningen waarbij de afspraak is dat de verliezer een straf krijgt. Een triest voorbeeld staat ook in het artikel van Chris Hazelebach elders in dit blad (de zwarte parel). Soms nemen leerlingen dit mee naar school. De straatcultuur botst met de schoolcultuur.

Voorbeelden in de samenleving

De samenleving is ook aan verandering onderhevig. Hoe ga je om met verliezers? De popgroep Queen geeft daarvan een toon voorbeeld in het nummer *We are the champions* met het bekende zinnetje *No time for losers, cause we are the champions*. Het wordt overal luid gezongen als feestlied. Het geeft aan hoe we tegen verliezers aankijken in de samenleving. Dat is iets dat je niet wil in het onderwijs. Met 'ezelen' gaat het nog een stapje verder dan *No time for losers*. Met ezelen worden de verliezers zelfs gestraft. In allerlei spelletjes en shows en quizen wordt vaak ingezoomd op het gelaat en de emotie

getoond van de verliezer. Deze valt af. Hoe gaat hij daarmee om? Het afstraffen dat door veel leerlingen wordt gevreesd, is de exposure via social media en WhatsApp. Vraag maar eens aan leerlingen naar voorbeelden hiervan. Ze zijn bang voor de berichten van medeleerlingen.

Hoe gaan wij daarmee om in de les LO? Daar is vaak sprake van winnen en verliezen. Wat willen wij leerlingen leren? Een lange neus maken naar de verliezer? Deze belachelijk maken zoals we vaak zien bij wedstrijden ook op tv? Gelukkig zijn er ook goede voorbeelden in de samenleving. Schaatswedstrijden op tv, vooral vanuit Heerenveen, laat zien hoe je respect hebt voor iedere deelnemer. Iedereen wordt aangemoedigd en toegejuicht.

In de les LO zijn er veel momenten waarin wedstrijdjes worden gespeeld. Maak het belangrijk dat je respect hebt voor je tegenstander. Bedank je tegenstanders na afloop van de wedstrijd. Geef tops en tips. Een mooi voorbeeld is ultimate frisbee. Omdat ultimate zonder straffen en scheidsrechter wordt gespeeld, zijn ultimate-spelers eerlijk en sportief. Dit noemen we de *spirit of the game*. Na afloop van de wedstrijd vormen de twee teams samen een cirkel waarin de beide captains om de beurt het woord nemen en het andere team toespreken.

Scan of klik [hier](#) voor website Spirit of the game

Het is heel belangrijk dat kinderen al vroeg goed leren hoe om te gaan met winst en verlies. Dat bepaalt niet alleen de sociale veiligheid in school en in de les bewegingsonderwijs, maar ook daarbuiten. Leerlingen moeten dat leren. Thuis in het gezin door al vroeg met ouders en broertjes en zusjes spelletjes te spelen waarbij je na afloop de tegenstander bedankt en de winnaar feliciteert. Zelfs een ex-president in Amerika kan daar nog een lesje leren.

Tot slot

Sociale veiligheid is een groot goed in de samenleving, op school, in de klas. Bewegingsonderwijs heeft daarbij veel aanknopingspunten en kan daarin een rol spelen. Sociale veiligheid is een voorwaarde om beter te leren bewegen. Om te kunnen leren moet je je kwetsbaar op durven stellen. Dat valt niet altijd mee als het gaat om beter leren bewegen waarbij je zichtbaar bent voor iedereen. Interessant is in dit verband het boek van Murat Isik (2017). De titel zegt het helemaal; Wees onzichtbaar. In dit boek beschrijft hij onder andere hoe een Turks jongetje Merit zijn eerste jaren op een vo-school uit alle macht probeerde te overleven op school waar hij slachtoffer was van pesten. Zijn strategie was; niet opvallen (wees onzichtbaar). Dat is een wijze van zijn die haaks staat op wat wij met (bewegings)onderwijs willen. Wij willen en wensen dat leerlingen zich open durven te stellen en risico's durven te nemen die verbonden zijn aan leren. Sociale veiligheid is daarvoor een voorwaarde. ●

Bronnen

Kamminga, M. (2015) *Sociale veiligheid in beweging*. Lichamelijke opvoeding, 103(5), 10-13.
Isik, M. (2017) *Wees onzichtbaar*. Ambo|Anthos uitgevers.
Kraan, S. (2018), *Kiezen of delen?* Lichamelijke opvoeding, 106(7), 30-32.

Contact

m.massink1@upcmail.nl

Foto's

Anita Riemersma

Kernwoorden

sociale veiligheid in bewegingsonderwijs